

El ball de la Clavellinera

Mercè Mateu, Mercè Monné i Marisa Vaz

Procés d'investigació

La primera informació ens va arribar per correu des de Cambrils i provenia d'en Jordi Martí del grup *Traüt de Tarí*.

Posteriorment vam contactar amb el que fou qui ens facilità el telèfon d'en Salvador Palomar, membre del grup Carrutxa de Reus.

Amb en Salvador Palomar ens vam entrevistar i ell ens proporcionà informació i bibliografia, a més a més de la possibilitat de conèixer persones d'Ulldemolins i de la Fatarella, per tal de poder veure la dansa ballada.

Introducció

El Ball de la Clavellinera és originari del Priorat, Camp de Tarragona, l'Urgell, la Conca de Tremp i els Pallars.

Actualment està en desús i se n'han fet versions noves i diferents.

Molts grups actuals de música folk com els *Tres Quartans de Reus*, *Traüt de Tarí* de Cambrils i *Cop d'aixada* de Vandellós, el tenen integrat dins del seu repertori musical i el toquen actualment. Per aquest motiu ens ha arribat a les nostres orelles i n'hem pogut fer un petit estudi.

A partir d'aquí, ens remuntarem als seus orígens i evolucions posteriors.

Ens centrarem i compararem el Ball de la Clavellinera d'Ulldemolins i de la Fatarella com a nuclis originaris i principals d'aquest ball.

Finalment explicarem la situació actual de la Clavellinera.

Per completar i verificar la informació, ens hem desplaçat als pobles citats on hem rebut la col·laboració de diferents persones.

Ball de la Clavellinera

Clavellina, Clavellinera, Clavellineta o Enclavellineta són diversos noms amb els quals és designat aquest ball popular.

La protagonista d'aquest ball és una donzella anomenada Clavellinera, circumstància de la qual deriva el nom del ball.

Al mig de la plaça, homes i dones, agafats per les mans formen una llarga anella de sardana. Una d'elles es col·loca al mig; vol ésser aquesta, la Clavellinera.

El caràcter del tema i el dialogat d'aquestes cançons, demostren que en temps més reculats, eren cantades i dansades per xics i xiques, joves i vells, solters i casats, en confusió i desordre, fiblant-se o adulant-se mútuament amb més o menys ironia.

La Clavellinera es qualifica també com a corrandia d'Ulldemolins, ja que és característica d'aquest poble. Segons Ramon Violant Simorra se la pot anomenar també «Dansa del Temps de Carnestoltes», pel fet que es balla en aquesta època de l'any, a més a més de ballar-se al voltant de la foguera de Sant Joan i per Pasqua.

Es tracta d'una autèntica dansa d'esbarjo popular, ballada al so de cançons, segons una fórmula tradicional molt antiga.

Cal tenir en compte que és per dansar-la de cara al públic i que era tradicional ballar-la com un divertiment, una dansa esbojarrada.

La lletra és la part bàsica de la dansa, encara que només fos en començar i després podria fer-se només amb música.

Els instruments utilitzats són instruments tradicionals com la gralla, cornamusa o sac de gemecs, flabiol, tambor, etc, o bé amb una instrumentació adequada per a cobla.

Aquesta dansa es ballava inicialment amb la finalitat del festeig de xiques fadrines. Posteriorment formarà part del folklore infantil.

La lletra la copiem de Sixt Vila, transcrita fidelment de com li fou explicat per Na Concepció Aulèstia d'Ulldemolins:

COR

*Qui l'an ballarà la Clavellinera
qui l'an ballarà un pom d'or n'haurà.*

CLAVELLINERA

*Jo l'an ballaré la Clavellinera
jo l'an ballaré i un pom d'or n'hauré.*

COR

*Doneu-li sopar a la marmalindranya
Doneu-li sopar, sopar la redona.*

CLAVELLINERA

*Jo no vull sopar, la marmalindranya
jo no vull sopar, sopar la redona.*

COR

*Doneu-li bon miquel
que a mi me lo da
que a mi me lo enseïen,
per qui vindrà demà
l'amor d'aquesta donzella.*

COR

*Peu petitó - peu de sarbó
peu de tortuga - massa peluda
prou ha brincat - prou ha saltat
i una giradeta - per cada costat.*

Música

La part musical consta de tres melodies al compàs de 3/8 distribuïdes de la següent manera:
Melodia A:

8 compassos repetits 4 vegades = 32 compassos

Melodia B:

15 compassos repetits 1 vegada = 15 compassos

Melodia C:

15 compassos repetits 1 vegada = 15 compassos

Total = 62 compassos

Aquesta melodia es repeteix 5 vegades fent un total de 310 compassos.

Passos utilitzats

El punt principal és el punt pla o vals arrossegat.

Un altre pas utilitzat és el de tisora, que es fa posant les puntes del peu davant, ara un peu, ara l'altre i saltant al mateix temps.

Partitura musical

Qui la'n ba - lla - rà la cla - ve - lli - ne - ra; qui la'n ba - lla -

rà i un punt d'or l'hau - rà. Do - neu - li bon mi - quel que a

mi me lo da que a mi me lo en - se - ñe, per qui vin - drà de -

mà l'a - mor d'a - ques - ta don - ze - lla; peu pe - ti - tò, peu

de sar - bó, peu de tor - tu - ga mas - sa pe - lu - da prou

ha brin - cat, prou ha sal - tat i u - na gi - ra - de - ta per ca - da cos - tat.

Recull musical: Salvador PALOMAR, Salvador REBÉS, Assumpció REHUES, Isabel RUIZ.

Manera d'agafar-se

Agafats de les mans en forma de rotllana.

Desenvolupament

Primera figura

Surten els balladors a l'espai a ballar sense música i se situen en rodona agafant-se de mans com per a ballar els curts de la sardana. Al centre de la rotllana, s'hi col·loca una noia que fa de primera Clavellinera. (Gràfic 1)

8 compassos: la rotllana gira en direcció contrahorària o sigui vers la dreta dels balladors, fent el punt pla, mentre la Clavellinera avança en sentit contrari al de la rotllana. Els de la rotllana canten:

COR

*Qui l'an ballarà la Clavellinera
qui l'an ballarà un pom d'or n'haurà.*

8 compassos: els de la rotllana s'aturen i es queden amb peus junts mentre la Clavellinera al centre de la rotllana punteja a lloc balancejant el cos però sense desplaçar-se. (Gràfic 2)

CLAVELLINERA

*Jo l'an ballaré la Clavellinera
jo l'an ballaré i un pom d'or n'hauré.*

8 compassos: de punt pla o de vals en direcció a la dreta, els de la rotllana canten mentre la Clavellinera evoluciona també al mateix punt en direcció contrària als de la rotllana. (Gràfic 3)

COR

*Doneu-li sopar a la marmalindronya
doneu-li sopar, sopar la rodona.*

8 compassos: els del cor es queden amb els peus junts mentre la Clavellinera canta i a l'últim compàs es va a situar davant el noi primer. (Gràfic 4)

CLAVELLINERA

*Jo no vull sopar, la marmalindronya
jo no vull sopar, sopar la rodona.*

15 compassos: canten amb els peus junts, mentre la Clavellinera està situada davant del noi. S'agafen de bracet i amb 5 compassos es situen al mig de la rodona. Un cop allí amb 4 compassos fan tot aixecant els braços «el pas de minuet», consistent a fer un risto tots dos alhora. Es tornen a aparellar i amb els 6 compassos restants acaben de donar la volta per dintre la

rodona i es col·loquen a la rodona amb les altres parelles. Els de la rodona canten. (Gràfic 5)

COR

*Doneu-li bon miquel
que a mi me lo da
que a mi me lo enseïe,
per qui vindrà demà
l'amor d'aquesta donzella.*

15 compassos: les parelles s'encaren i marquen tres punts amb el peu dret, tres amb l'esquerra i així fins als compassos 14 i 15 en que fan un giravolt. (Gràfic 6)

COR

*Peu petitó - peu de sarbó
peu de tortuga - massa peluda
prou ha brincat - prou ha saltat
i una girdadeta - per cada costat.*

És a dir, aquesta última frase (per cada costat) tots es deixen de mans i donen un giravolt cap a la dreta.

Segona figura

62 compassos: La segona Clavellinera es col·loca al centre de la rotllana i es fa tot igual que a la figura primera. A partir d'aquesta figura ja no cal que es canti i es segueix al ritme de la música.

Tercera figura

62 compassos: La tercera Clavellinera surt al centre de la rotllana i es fa tot exactament igual que en les figures anteriors.

Corranda o rua

8 compassos: la primera Clavellinera trenca la rodona formant una filera seguida de tots sense deixar-se mai de les mans i tal com es veu en el gràfic 7.

24 compassos: per fer la serpentina tal com es veu en el gràfic 8.

15 compassos: per fer el cargol i quedar a l'últim compàs amb peus junts. (Gràfic 9)

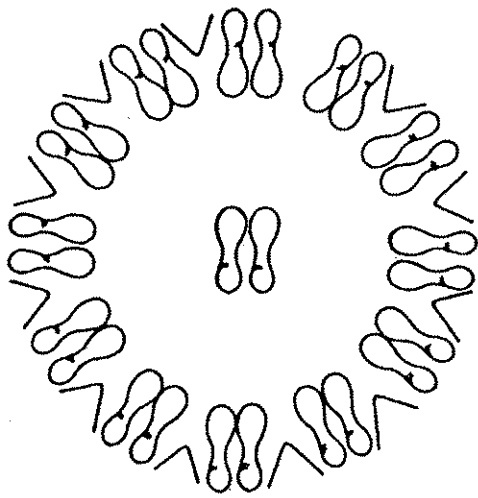
15 compassos: per desfer el cargol i quedar en rodona. Tota aquesta part de la serpentina i el cargol es fa saltant.

Sortida

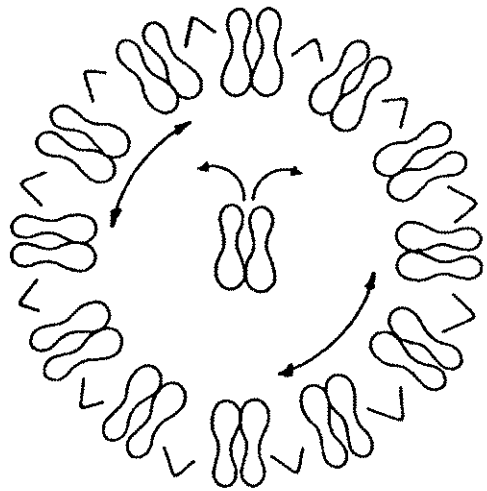
8 compassos: de sardana vers la dreta sempre amb el pas de vals arrossegat.

8 compassos: de sardana vers l'esquerra. (Gràfic 10)

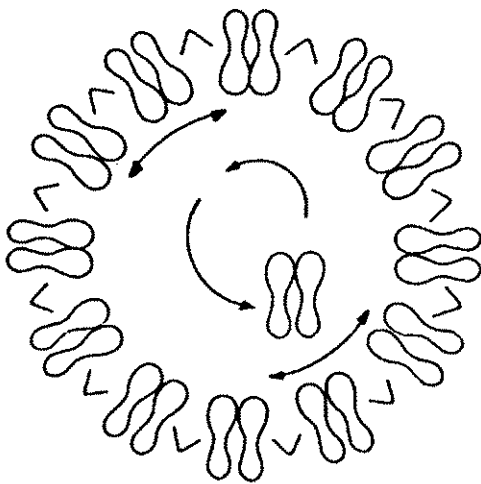
16 compassos: per sortir formant la filera,

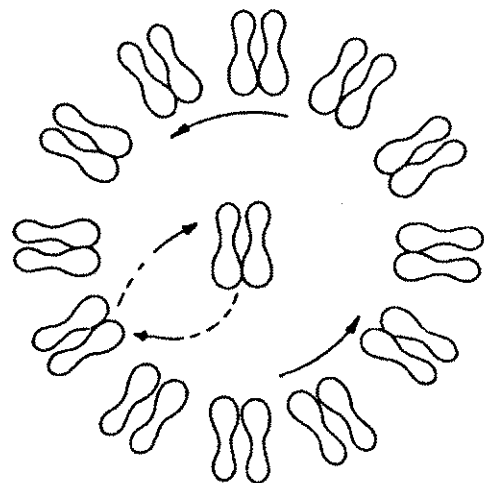
GRÀFIC 1

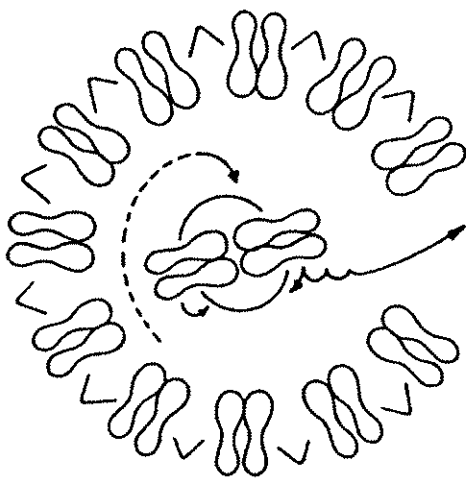
GRÀFIC 2

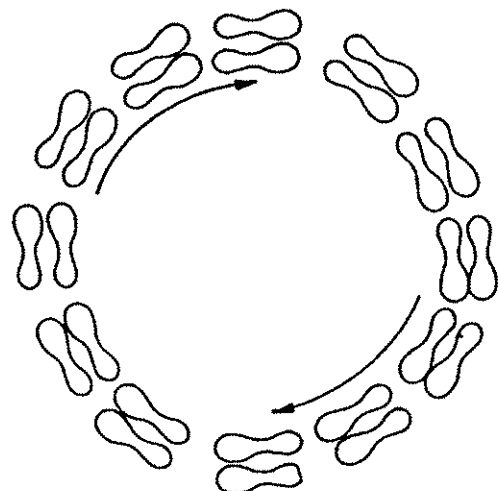
GRÀFIC 3

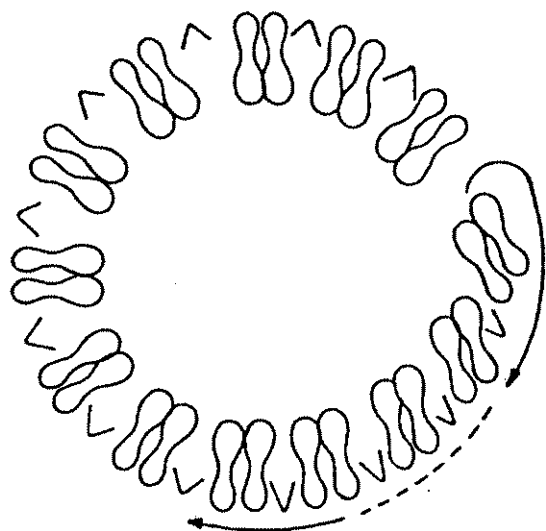
GRÀFIC 4

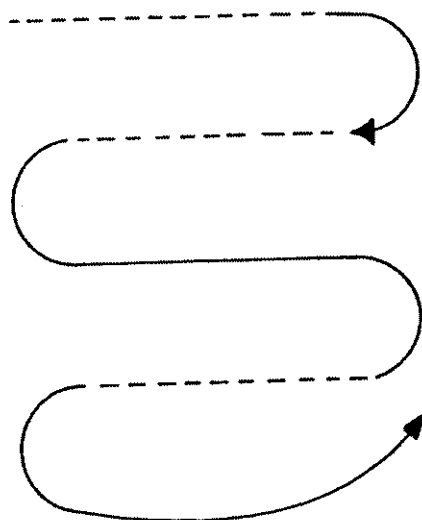
GRÀFIC 5

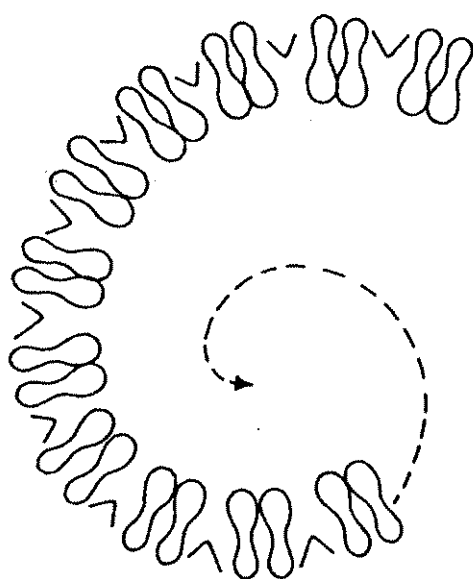
GRÀFIC 6

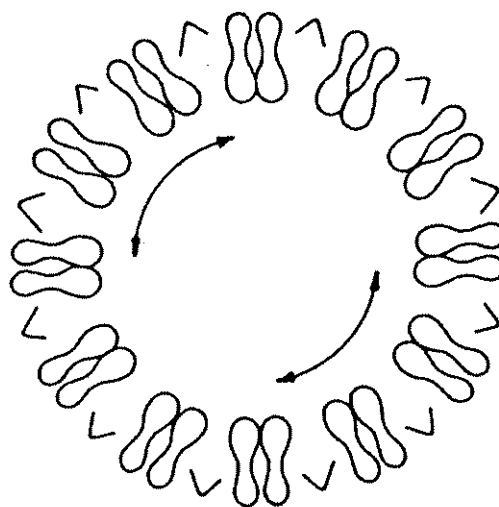
GRÀFIC 7

GRÀFIC 8

GRÀFIC 9

GRÀFIC 10

amb la primera Clavellinera al davant, fent les evolucions al seu gust.

30 compassos: d'evolucions i sortida en forma de filera.

Vestuari

Ha de ser el tradicional català de mitjans segle passat, que és d'on provenen quasi totes les danses de casa nostra. Els homes, vestit típic català, faixa i barretina morades, esparde-

nyes de vetes negres, i les dones, vestit de catalana complet, mantonet de serrell, gandalla, mitenes i també espardenyas de vetes negres.

Proposta d'ensenyament

Es tracta d'una dansa senzilla, que només utilitza dos tipus de passos diferents. Ensenyarem primer als alumnes el punt pla i el punt de tisora i posteriorment els posarem en cercle agafats de les mans i farem coordinar el grup.

Observacions

Aquesta dansa té diferents variacions referents a la lletra, estructura rítmica, la finalitat del ball, vestuari utilitzat, instruments musicals, etc., que dependrà de les diferents adaptacions que n'han fet els diversos pobles on es balla.

Destaquem trossos de la lletra en castellà i la forma arcaïtzant en que la trobem escrita degut a l'antiguitat de la dansa.

Investigarem la dansa a Ulldemolins i a la Fatarella.

Ulldemolins

L'esbart dansaire d'Ulldemolins ens van permetre gravar el ball de la Clavellinera tal i com ells en tenen costum de fer-ho, i a més a més amb el vestit típic català.

La lletra té petites variacions; així doncs, enlloc de dir «doneu-li sopar a la marmalindronya» diuen «doneu-li sopar a la més melindrosa».

El final de la lletra de la cançó també varia:

*Doneu-li un bon miquel,
que a mi me lo dan,
que a mi me lo enseñen,
demà vindrà l'amor,
l'amor d'aquesta donzella.
Peu petitó,
peu descalçó,
peu de tortuga
massa menuda;
prou ha brincat,
prou ha saltat.
Una giradeta
per aquest costat.*

La finalitat del ball en aquest cas, serà el festeig de les Clavellineres i la distracció i el divertiment d'aquests joves que la ballen. Era costum ballar-la per Carnaval i era una dansa d'hivern.

A l'hora de fer el giravolt, el fan totes les parelles tot agafant-se de les mans i girant esquena contra esquena.

Quan s'aparella la Clavellinera ho fa portant el noi al centre de la rotllana i fent el giravolt al mig. Després tornen per completar la rotllana i per tornar a començar la dansa amb un altra Clavellinera.

La dansa finalitza quan totes les Clavellineres s'han aparellat.

Una altra possibilitat de finalitzar el ball és agafar a la gent del públic a l'hora de fer la

corranda o rua.

Fins fa deu o onze anys aquesta dansa estava perduda, oblidada i en desús. Però es va investigar per tal de reconstruir-la i es va tornar a estrenar el 6 de setembre del 1985.

La Fatarella

A la Fatarella la vam filmar gràcies a la memòria de quatre senyores que l'havien ballat quan eren petites i amb l'ajut de nens del poble per tal de poder fer una rotllana suficientment gran.

Les balladores són:

Carmen Ruano Baqué (de ca fuster)
Dolores Ruano Pinyol (de l'SPAR)
Maria Gironès Descarrega (de ca Franxo)
Teresa Cugat Blanch (de ca Segura)

Pel que fa a la lletra es bastant variada:

*Qui la ballarà la Clavellinera
qui la ballarà i un pom de llorera.
Jo la ballaré la Clavellinera
jo la ballaré i un pom de llorera.
Doneu-li dinar a les més melindrona
doneu-li dinar, dinar la redona.
De dinar no en vol la més melindrona
de dinar no en vol, dinar la redona.
Doneu-li sopar a les més melindrona
doneu-li sopar, sopar la redona.
De sopar no en vol la més melindrona
de sopar no en vol, sopar la redona.
Doneu-li marit, la més melindrona
doneu-li marit, marit la redona.
Marit sí que en vol la més melindrona
marit si en vol, marit la redona.
Serà así, serà allà,
triarà la que voldrà!*

En aquest cas no hi giravolt i sempre hi ha la mateixa melodia que correspon a la melodia d'Ulldemolins.

La Clavellinera ballarà davant d'un noi i després aquesta formarà part de la rotllana quedant el noi al mig i continuant el ball.

Aquesta dansa es ballava al pati de l'escola com a distracció, i, més que un ball era un joc d'aquells temps d'abans: «un dels únics jocs en català que cantàvem abans» —comenten les balladores.

Al ser un joc no es ballava amb cap vestit especial, sinó que es ballava amb el vestit del carrer: «tal i com anàvem».

Es ballava especialment en dos dies claus: el diumenge de Pasqua a les eres, i el dissabte de Pasqua a l'era del Fontet (per Sant Francesc).

No hem trobat gaire documentació de la Clavellinera a la Fatarella, perquè malauradament els documents que la contenien es van cremar.

La Clavellinera avui

Per veure ballar avui en dia aquest ball, no és imprescindible anar a veure l'esbart d'Ulldemolins, ni retornar a l'infància de les senyores de la Fatarella, sinó que en molts concerts de música folk la sentirem sonar.

En el cas de Traüt de Tarí que n'han fet una versió utilitzant la primera part de la tonada d'Ulldemolins i la lletra recollida a la Fatarella pel Dr. Pere Navarro, professor de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.

Així doncs, la lletra serà la següent:

Qui la ballarà la Clavellinera

qui la ballarà, i un pom de llorera.

Jo la ballaré, la Clavellinera,

jo la ballaré, i un pom de llorer.

Doneu-li sopar, a la més melindrona,

doneu-li sopar, sopar a la redona.

De sopar no en vol, la més melindrona,

de sopar no en vol, sopar a la redona.

Doneu-li marit, a la més melindrona,

doneu-li marit, marit a la redona.

De marit sí en vol, la més melindrona,

de marit sí en vol, marit la redona.

La forma de ballar no cal que sigui en rodona i no s'agafen de les mans.

No hi ha una Clavellinera que festeja al ballador, sinó que es balla en parella un davant de l'altre (preferiblement noi i noia).

El ball s'assembla a una jota i s'utilitza el pas de valset i el pas de jota de tres i d'un. Els balladors es poden anar creuant i voltant a lliure elecció.

Per finalitzar nombrarem els components del grup i els instruments que toquen cadascun:

Iban Beltran - violí

Xavier Bordera - flabiol i tamborí

Ignasi Llorens - guitarreta de canyes

Jordi Martí - acordió diatònic

Agraïments

Aquest treball no l'haguéssim pogut realitzar sense la col·laboració de les següents persones:

Salvador Palomar de Reus

Jordi Martí de Cambrils

Roser Figueres d'Ulldemolins

Messe Cabús de la Fatarella

Esbart dansaire d'Ulldemolins

Balladores de la Fatarella

Traüt de Tarí de Cambrils

Alvaro Sanz de l'Hospitalet de l'Infant

A tots ells doncs, moltes gràcies.

Bibliografia

BARGALLÓ i BADIA, Josep: *Balls i danses de les comarques de Tarragona*, volum 1 El Priorat. Diputació de Tarragona, 1991.

BARGALLÓ i BADIA, Josep: *Balls i danses de les comarques de Tarragona*, volum 2 Ribera d'Ebre i Terra Alta. Diputació de Tarragona, 1992.

Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera: *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, volum 1 Cançoners populars de Catalunya, Barcelona 1936.

VIOLANT i SIMORRA, Ramon: *Etnologia de Reus i de la seva comarca, el Camp, la Conca de Barberà, el Priorat*. Ed. Alta Fulla, 1990.

ANGLÈS, Montserrat; FONTS, Montsant; PALOMAR, Salvador: *Carnaval a l'escola, experiències i propostes*. Carrutxa, Reus, 1989.

Discografia

• Xavier Macaya, *Tralamanactruments*, 1983.

• Tres Quartans de Reus, *Maqueta K7*, 1993.

• Dones d'Ulldemolins, *Lo Priorat la balla*.

• Tres Quartans de Reus, *La Clavellinera*, 1994.

• Traüt de Tarí, *Folk jove '94*, 1995. És la única gravació que utilitza la versió de la Fatarella, les altres gravacions utilitzen la versió d'Ulldemolins.